فصلنامه رویکردهای پژوهشی نو در علوم مدیریت
Journal of New Research Approaches in Management Science
سال اول، شماره اول، زمستان ۱۳۹۶، صص۶۰-۴۳ Vol 1. No 1. 2018, p 43-60

جایگاه اخلاق کاربردی (حرفه ای) در رشد و ارتقاء مدیریت

دکتر رضا فرامرزنسب[۱]. زهرا احمدی[۲]. کاظم رحیمی [۳]

۱. دکتری الهیات و معارف اسلامی و تاریخ و تمدن اسلامی. مدرس دانشگاه فرهنگیان شیراز. ایران

۳. کارشناس ارشد ادبیات فارسی. دبیر آموزش و پرورش شهرستان مهر. ایران

۳. کارشناس ارشد مدیریت اجرایی شهرداری خوزی. ایران

چکیده

اخلاق کاربردی یا حرفه ای از شاخه‌های اخلاق است که امروزه از آن بسیارسخن گفته می‌شود. اخلاق دانشجویی، اخلاق نقد، اخلاق ورزشی، اخلاق پزشکی واخلاق تجارت، اخلاق نقد، اخلاق پژوهش و غیره. اخلاق مدیریت هم یکی از انواع اخلاق‌های کاربردی است که کاربردآن درمدیریت می‌باشد. اخلاق کاربردی نیمه پنهان علم مدیریت است که به رشد وموفقیت یک مدیرکمک زیادی می کند. اخلاق حرفه ای مدیران باعث موفقیت زیرمجموعه مدیریتی آنها می گرددوآنها را برای رسیدن به هدف جهت ارتقاء سازمان و مجموعه تحت مدیریتشان یاری می نماید.

در این پژوهش هدف آن است که با روش توصیفی- تحلیلی با تاکید برمنابع اسلامی قرآن وسنت صفات اخلاق حرفه ای مدیران در مدیریت و چگونگی رشد و ارتقاء و موفقیت مجموعه مورد تحلیل و بررسی قرارگیرد.

واژه‌های کلیدی: اسلام، مدیریت، اخلاق، کاربردی، فضایل، رذایل.

[Downloaded from mail.jnraims.ir on 2026-11-19]

مقدمه:

اخلاق به مجموعه رفتارهاوصفاتی گفته می‌شود که انسان باید درون خود پرورش دهد وبه مرحله عمل درآورد. هرفردی دارای اخلاق وروحیات خاصی می‌باشد. خوش خلقی در اصطلاح علم اخلاق عبادت است و عبارت است از ملکه نفسانی که شامل فضایل اخلاقی مانند عفت، صبر و شجاعت وصداقت یا شامل رذایل اخلاقی می‌گردد مانند ترس، غضب، کینه و بخل در مدیریت از علوم بسیارمهمی است که در هر سازمان وگروه وجمعی ارزشمند ومهم است علم مدیریت تخصص است که مدیر باید آنها را واجد گردد. یک مدیرگروه علاوه برتخصص مدیریتی باید صفات اخلاقی مدیریت نیز دارا گردد تا بهتر بتواند کارهای مدیریتی را انجام دهد.

سئوالی که در این تحقیق به آن پاسخ داده می شود این است که جایگاه اخلاق در رشد و ارتقاء مدیریت چیست؟

اخلاق مدیریت

یکی از شاخه های علم اخلاق، اخلاق کاربردی است. اخلاق کاربردی به بررسی علم اخلاق در حوزه‌های فردی و اجتماعی زندگی انسان در مباحث تخصصی می‌پردازد. اخلاق کاربردی به دنبال آن است که کاربرد و به کارگیری منظم ومنطقی نظریه های اخلاقی را در حوزه مسایل اخلاقی خاصی نشان دهد.

مانند اخلاق، مدیریت، اخلاق دانش اندوزی، اخلاق زمامداری و سیاست، اخلاق جنسی، اخلاق پزشکی، اخلاق محیط زیست. (شریفی، ۱۳۹۱: ۲۸-۲۹)

مدیریت به عنوان یک علم درمیان سایرعلوم دارای ارزش واهمیت فوق العاده‌ای می‌باشد. علم مدیریت که با ساماندهی، نظارت ورهبری ورسیدن به هدف مشخص همراه می‌باشد در جامعه نقش‌هایی مهمی بر عهده دارد.

مدیریت در اسلام دارای نظام اخلاقی و ارزشی خاصی می‌باشد که یک مدیر باید به اخلاق مدیریت توجه داشته باشد و آن را رعایت نماید. نظام اخلاقی اسلام دارای خصوصیات و ویژگی‌هایی است که شرح آن چنین است:

الف: شمول وگستردگی

ب: انسجام درونی

ج: ذومراتب بودن

د: تبیین لذت وسود نامحدود

هـ: حسن فعلی وفاعلی

[Downloaded from mail.jnraims.ir on 2026-11-19]

و: قابلیت تبیت عقلانی (مصباح یزدی، ۱۵۴:۱۳۸۰)

اخلاق انسانی در مدیریت اسلامی جایگاه ویژه ای دارد. اخلاق مظهر رفتارها وکردارهای فردی یک شخص می‌باشد. مدیر اسلامی باید با اخلاق اسلامی آشنایی کامل داشته باشد تا بتواند مدیریت صحیح اسلامی را به نمایش گذارد.

در مورد تبیین نحوه شکل گیری وبروز رفتارانسانی سه دیدگاه وجود دارد:

الف: مرحله اول بینش

ب: مرحله دوم گرایش متناسب با بینش

ج: مرحله سوم عمل. (علی احمدی، ۱۰:۱۳۸۱)

انسان خدامحور اگر مدیریت برعهده داشته باشد قطعاً اخلاق الهی - انسانی را سرلوحه مدیریت خود قرارمی دهد. اخلاق در مدیریت نقش محوری دارد. اخلاق مدیریت آن است که یک مدیر گزاره‌های اخلاقی درکارمدیریت را رعایت کند، گزاره‌هایی که اگر رعایت گردد مدیریت مدیر ارزشمندتر و کارآمدتر خواهد بود واو از این طریق بهتر وبیشتر می تواند به زیرمجموعه خود کمک کند وآنها را بهتر اداره و مدیریت نماید.

هر مدیری باید برمبنای نظام اخلاقی وارزشی اسلام، اهداف سازمان خود را انتخاب وآن را اجرایی نماید. در نظام اخلاقی اسلام، انسان، روش‌ها، منابع، نظام اداری دارای مشخصه مخصوص به خود هستند. به عنوان نمونه یکی از مولفه های اخلاق اسلامی در مدیریت عدالت محوری یک مدیراست. یک مدیر در نظام مدیریتی خود باید عدالت محور باشد.

نتیجه می‌گیریم که اخلاق اسلامی درمدیریت جایگاه ویژه ای دارد و مدیر باید اخلاق اسلامی را بشناسد وآن را در مدیریت خود به کارگیرد. مهمترین نقش که اسلام در نظریه ها و روش های عملی مدیریت ایفا می کند از طریق ارزش های اسلامی بر مدیریت است. (مصباح یزدی، ۲۸۶:۱۳۸۰)

همان طور که اسلام برای مدیریت مبانی واصول خاصی بیان می‌دارد، اخلاق اسلامی در مدیریت نیز جایگاه خاصی وجود دارد. اسلام برای مدیران صفات اخلاقی بیان داشته است. مدیران باید فضائل اخلاقی را سرلوحه کارخود قراردهند و از رذایل اخلاقی نیز پرهیز نمایند.

مبانی مدیریت اسلامی، شامل توحید محوری، نبوت محوری، آخرت گرایی، توجه به عظمت مقام انسان، اصل اختیار و اراده انسانی، اصل تکلیف ومسئولیت پذیری، رسیدن به حیات طیبه، اصل خودکنترلی و نظارت درونی، اصل نظم وانضباط وغیره می باشد.

اخلاق اسلامی دارای مبانی خاص می باشد که این مبانی درمدیریت کارآمد هم موثر می‌باشد:

الف: هدفمندی جهان

[Downloaded from mail.jnraims.ir on 2026-11-19]

ب: هدفمندی انسان

ج: آئین بندگی انسان

حضرت علی «ع» در روایتی می فرمایند: "رحم الله امراً علم من این؟ وفی این؟ والی این؟"

خداوند رحمت کند کسی که بداند از کجا آمده؟ درکجاست؟ و به کجا می رود؟ (مطهری، ۱۳۸۴: ۲۸۹)

خداوند برای زندگی انسان اهداف متوسطی بیان داشته است که درآیات قرآن به آنها اشاره نموده است:

۱. آزمایش انسان

درآیه ۷سوره هود می فرماید: "وهو الذی خلق السماوات والارض فی سته ایام وکان عرشه علی الماء لیبلوکم ایکم احسن علماً"

واوست کسی که آسمان ها وزمین را درشش روزآفرید، وعرش اوبرآب بود، تابیازماید که کدامیک نیکوکارترید.

در سوره کهف آیه ۷ می فرماید: "انا جعلنا ماعلی الارض زینهً لها لنبلوهم ایهم احسن عملاً "

همانا ما آنچه را که برزمین است، زیوری برای آن قرار دادیم تا آنان را آزمایش کنیم کدام نیکوکارترینند.

۲. عبادت کردن انسان

درسوره زاریات آیه ۵۶ می فرماید: "وماخلقت الجن والانس الالیعبدون. "

جن وانس را نیافریدم مگر برای آنکه مرا بپرستند.

درسوره یس آیه ۶۱ می فرماید: "وان اعبدونی هذا صراط مستقیم "

واینکه مرا بپرستند، این راه راست است.

۳. برخورداری از رحمت الهی

در سوره هود آیات ۱۱۸و۱۱۹ می فرماید: "ولوشاء ربک لجعل الناس امه واحده ولایزاالون مختلفین، الامن رحم ربک ولذلک خلقهم"

واگر پروردگار تومی خواست، قطعاً همه مردم را امت واحدی قرارمی داد در حالی که پیوسته در اختلاف هستند مگر کسانی که پروردگارتوبه آنان رحم کرده و برای همین آنان را آفریده است.

آزمایش انسان، عبادت خداوند وبرخورداری انسان از رحمت الهی سه هدف متوسط خلقت انسان است. خداوند براساس این سه هدف متوسط یک هدف نهایی از خلقت انسان ها دارد، آن رسیدن به قرب الهی یا کمال الهی می باشد.

امام صادق (ع) می فرماید: بندگی گوهری است که باطن آن پروردگاری است. (داودی، ۴۴:۱۳۸۸)

اگر انسان مسیرالهی را انتخاب کند و او را عبادت نماید و بتواند از آزمایش‌های الهی ضمن برخورداری از رحمت الهی سربلند بیرون آید به تدریج به مسیرکمال طلبی خواهد رفت و می‌تواند به قرب الهی که هدف

[Downloaded from mail.jnraims.ir on 2026-11-19]

نهایی خداوند است برسد. بندگی خدا عین عزت وسربلندی وکمال است. بندگی خالصانه برای خدا باعث می گردد که فردکمال نهایی را طی کند و به قرب الهی برسد.

توبندگی چوگدایان به شرط مزدمکن که دوست خود روش بنده پروری داند

فضایل اخلاقی مدیران

مدیریت اخلاق خاص به خود دارد. یک مدیریت به عنوان یک انسان باید اخلاق مدیریت را رعایت کند تا در کارش درکنار تخصص تعهد نیز داشته باشد. مقام اخلاقی مدیر در مدیریت از جایگاه ارزنده‌ای برخورداراست. پیامبران و ائمه (ع) به عنوان برترین مدیران جامعه همیشه اخلاق مدیریت را رعایت نموده و از این لحاظ برترین ها بوده اند.

۱. خداگرایی وتقوای الهی (ایمان به خدا)

مدیرجامعه باید خداگر وخداجو باشد. مدیر جامعه درمرحله اول برای رعایت اخلاق مدیریت خداگرایی و خداجویی که به صورت فطری در نهاد او می‌باشد به مرحله عمل و فصل درآورد. اگر یک مدیر خدا محور باشد قطعاً به معنویات توجه دارد و در کارهای خود رضای خدا در نظر خواهد داشت. کسی که رضای خدا در نظر داشته باشد قطعاً بهتر می تواند برای رضای خلق تلاش نماید.

اخلاق مدیریت اقتضامی کند که مدیر جامعه که قصد رهبری و نظارت جامعه را دارد باید محبت و علاقمندی به خدا را در زندگی خود عملاً نمایش گذارد و خود هم در مرحله نظر به آن اعتقاد داشته باشد و هم به صورت عملی آن را اجرائی نماید تا مردم به روش مدیریت او علاقمند وامیدوار باشند.

در سوره توبه آیه ۲۴ خداوند خطاب به انسان ها می‌فرماید: که نباید پدران و پسران و برادران و زنان و خاندان و اموالتان را بیش از خدا دوست داشته باشید که در ادامه آیه می فرماید اگر چنین کنید خداوند گروه فاسقان را دوست ندارد.

در سوره بقره آیه ۶۵ می فرماید: برخی از مردم در برابر خدا همانندهایی برای او انتخاب می کنند وآنها را چون خدا دوست می دارند ولی اهل ایمان به خدا محبت بیشتری دارند.

مدیرجامعه اسلامی ایمان به خدا دارد وهمین ایمان او را به خداگرایی و خداجویی سوق می دهد. ایمانش به خدا، تقوای الهی وخداترسی را درون خودش پرورش می دهد.

او باید تقوا داشته باشد و از لحاظ درون و بیرون خود را برای رضای خداساخته و پرداخته نماید.

[Downloaded from mail.jnraims.ir on 2026-11-19]

برای رسیدن به تقوا وایمان الهی شرط اولیه آن است که مدیرخدا را شناخته و به یگانگی و توحید او اعتقاد کامل داشته باشد، از هرگونه شرک دوری نماید. برای رسیدن به این امر مهم باید به صورت عملی در کار خود رضای خدا دخالت دهد.

حضرت علی (ع) اولین شرطی که برای اخلاق یک مدیر به مالک اشتر بیان می‌دارد تقوی الهی است. مفهوم تقوای الهی برای این است که مدیر اولاً خود را بی نیاز از خدا نبیند و اگر این اتفاق الهی برای او حاصل شد قطعاً به طغیان می انجامد. (سوره علق آیه ۷و۶) ثانیاً تقوای الهی باعث می‌شود مدیر به مردم ظلم و ستم ننماید وحق آنها را پایمال نکند. زیرا خدا را شاهد و ناظر براعمال خود می‌بیند. (شیخ موحد، ۴۶:۱۳۸۰-۴۷)

اخلاق مدیریت اقتضا می‌کند که مدیربرای اینکه مشروعیت داشته باشد اولاً باید تقوا و ایمان الهی داشته باشد و در همه امور خدا را ناظر و شاهد اعمال ورفتارخود ببیند.

ثانیاً اطاعت محض وعملی از خدا وفرامین او داشته باشد واین اطاعت همراه با تسلیم امر الهی باید باشد و طاعت خدا برای او مقدم باشد.

ثالثاً: در امورات مدیریتی خود فقط باید خدا ترس باشد ورضایت او را در نظر بگیرد و از انسان‌های دیگر هراسی نداشته باشد.

رابعاً: مردم پیرو خود را به خداجویی و خداگرائی سوق دهد و جامعه را خدامحور کند. از انحراف و گمراهی آنان جلوگیری نماید.

حضرت علی(ع) درنامه اش به مالک اشترمی فرماید: مدیر باید بادست وقلب و زبانش خدا را یاری و نصرت دهد زیرا خدا متعهد شد یاری کند، هرکس او را یاری دهد و هرکس او را ارج نهد عزت و ارجمندی اش بخشد.

۲. الگوگرفتن از پیامبران (مدیران برترجامعه)

خداوند برای هدایت و رهبری ومدیریت جامعه بشری پیامبران متعددی ارسال و مبعوث نموده است. پیامبران هرکدام به عنوان یک مدیربرتر کارنامه درخشانی از خود به یادگار گذاشته اند که این عملکرد مدیریتی بهترین الگو برای مدیران در جامعه می باشد.

مدیران اگر به اخلاق مدیران برتر جامعه یعنی پیامبران توجه داشته باشند حتماً درکارمدیریتی خود موفق خواهند بود. پیامبراسلام (ص) به عنوان یک مدیرتام وانسان کامل میراثی از خود به یادگارگذاشته است که راهگشای هر مدیری می‌باشد. خداوند در قرآن با تاکید در سوره احزاب آیه ۲۲ رسول الله را به عنوان الگوی کامل مدیریتی معرفی می کند و می فرماید: "ولقد کان لکم فی رسول الله اسوه حسنه "

[Downloaded from mail.jnraims.ir on 2026-11-19]

وقطعاً برای شما رسول خدا (ص) اسوه حسنه ونیکوئی است

در قرآن کریم برای هرکدام از پیامبران الهی می‌توان یک شیوه مدیریتی را مشاهده نمود که با توجه به شرایط، روش‌های خاص انتخاب نموده اند. ائمه (ع) هم در دوره سخت امامت خود هرکدام با توجه به زمان و شرایط حاکمان روش مدیریتی دقیق انتخاب نموده اند. این روش‌ها و مدل‌های مدیریتی هرکدام دنیائی از تجربه است که راهگشای مدیران دراخلاق محوری می باشد.

پیامبران الهی وائمه (ع) در خدامحوری، دنیاگریزی، مردم داری، عبادت، سعه صدر، مدارا، صبر وحوصله. . . همه وهمه الگوهای ارزشمندی هستند که می توان از آنها بهره کافی گرفت و برای هدایت جامعه از آن کمک گرفت. مدیران باید روش آنها را درمدیریت خود سرلوحه قراردهند تا موفقیت را کسب نمایند.

۳. اخلاص درکار

یکی از سفارش‌های مورد تاکید در اخلاق اسلامی اخلاص در کار می‌باشد. انسان مومن یکی از ویژگی‌های اساسی که باید متخلق به آن باشد اخلاص می باشد. مدیر باید اخلاص در کارهای خود داشته باشد.

خداوند در قرآن آیات ۲و۳ سوره زمرمی فرماید: "فاعبدالله مخلصاً له الدین. الا لله الدین الخالص "

پس خدا را خالصانه پرستش کن و دین را برای او خالص گردان. آگاه باشید آئین پاک از آن خداست.

خداوند در این آیه به رسول خدا (ص) به عنوان مدیربرتر جامعه اسلامی خطاب می‌کند که در کارهای خود فقط اخلاص برای خدا داشته باش. اخلاص درکارخداوند به سایر پیامبران که مدیران برتر او هستند نیز سفارش اکید نموده است.

در سوره مریم آیه ۵۱ خطاب به حضرت موسی (ع) که به عنوان پیامبر یکی از مدیران برتر الهی بود یاد می کند واو را با اخلاص معرفی می کند و می‌فرماید: "اذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسَى إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا" و در این کتاب از موسی یاد کن زیرا که او پاکدل و فرستاده ای پیامبربود.

در سوره یوسف آیه ۲۴ از حضرت یوسف (ع) به عنوان بندگان مخلص یاد می کند.

در سوره مومن آیه ۱۴ ازپ یروان پیامبران هم می خواهد که کارهای خود خالصانه برای خدا انجام دهند.

اخلاص چنین تعریف می‌شود: عبارت است از خالص ساختن قصد از غیرخدا وپاک کردن نیت ازغیرخدا و هر عبادتی که قصد در آن برای رضای خدا نباشد از اخلاص عاری است. (نراقی، ۴۸۶:۱۳۵۱)

اگر مدیران درکارهای خود خالصانه برای رضای خدا کار انجام دهند گرفتار بیراهه نمی‌شوند و ضریب موفقیت کاری خود را بالا خواهند برد ودرصد موفقیت آنها بیشتر می‌گردد وهم خود راضی خواهند بود و هم خلق خدا؛ زیرا کار برای رضای خداست.

[Downloaded from mail.jnraims.ir on 2026-11-19]

٤. اعتدال ومیانه روی

مدیرجامعه حتماً در برنامه های خود باید اعتدال داشته باشد. اعتدال در اسلام جایگاه ویژه ای دارد. قرآن کریم در سوره بقره آیه ۱۴۳ مسلمانان را به اعتدال دعوت می کند وآنها را امتی میانه و الگو برای دیگران معرفی می نماید. می فرماید: بدین گونه شما را امتی میانه قرار دادیم تا برمردم گواه باشید و پیامبر بر شما گواه باشد.

امام علی (ع) می فرماید: میانه روی، ثروتمندی است و اسراف نیازمندی وفقر. (کلینی، ۱۳۶۵ : ۵۳۱/۴)

اعتدال، حدوسط و میانه هرچیزی است. علمای اخلاق عقیده دارند که هرکاری دوحد نهایی دارد. افراط و تفریط. اعتدال و میانه روی حدمیانه افراط وتفریط است. مثلاً در غذا خوردن پرخوری افراط است وکم خوری تفریط است.

درمدیریت، مدیرباید روش اخلاقی اعتدال را رعایت نماید. به گونه ای رفتارهای خود انجام دهد که دچار افراط و تفریط نگردد. اگر دچار افراط و تفریط گردد از هردو سو ضرر به سازمان و جامعه تحت مدیریت خواهد زد.

حضرت علی (ع) درنامه خود به مالک اشتر درمورد رعایت اعتدال و میانه‌روی میفرماید: اگر عدالت و انصاف به خرج ندهید حتماً ستم وظلم روا داشته ای و اگر کسی به بندگان ظلم کند خداوند دشمن او خواهد بود. (نهج البلاغه :نامه ۵۳)

مدیر جامعه اگر اخلاق اعتدالی دارد کار خود رعایت کند؛ اولاً به آرامش درونی می‌رسد ثانیاً مرتکب گناهان و خلافها نمی‌شود. ثالثاً نیازمند دیگران نخواهد شد. برای اینکه مدیربه صفت اخلاقی اعتدال ومیانه روی برسد باید بینش صحیح نسبت به موضوع کارخود داشته باشد و برای این کار تکرار و تمرین داشته وگرایش‌های خود مهار نماید؛ اگر چنین کند حتماً موفقیت بدست خواهد آورد.

٥. عدالت ورزی

یکی از صفات وفضایلی که هر انسانی باید به آن متخلق گردد، صفت عدالت است. درقرآن به عدل توجه ویژه دارد و از آن سخن گفته است ودرمواردمتعدد افراد مومن وجامعه را به عدالت دعوت نموده است. (آیات ۱۸ آل عمران -۷ الرحمن)

شهید مطهری عقیده دارد که عدالت از اهداف حکومت اسلامی است که باید توسط مدیران رعایت واجرا گردد. عدالت اجتماعی در سطح جامعه وعدالت سازمانی از مباحث مدیریت در اسلام است. (مطهری، ۵۹:۱۳۷۴)

[Downloaded from mail.jnraims.ir on 2026-11-19]

شهید مطهری معتقد است که عدل مفهومی فراگیراست و همه امور اسلامی را شامل می گردد. امور فردی تا اجتماعی، قضایی، سیاسی و خانوادگی. عدل وقتی که مربوط به امامت و رهبری است یک شایستگی است وقتی که پای اخلاق به میان می اید، آرمانی انسانی است ووقتی که وارد اجتماع می‌شود یک مسئولیت می‌باشد. (همان:۶۱)

حضرت علی(ع) در نهج البلاغه می‌فرماید: عدالت هرچیزی را در جای خود قرار می‌دهد. (نهج البلاغه: حکمت ۴۳۶)

حضرت علی (ع) در نهج البلاغه خطاب به مالک اشتر یکی از مدیران ارشدش می نویسد: خودت وخاندان و نزدیکانت همگی موظف به رعایت عدل و انصاف هستید. رعایت عدالت را در دو مورد ضروری می‌داند. یکی در مورد خداوند و دیگری نسبت به عموم مردم. اگر این موارد رعایت نکنی حتماً ستم وظلم روا داشته ای. (نهج البلاغه : نامه ۵۳)

حضرت علی(ع) عدالت را درحوزه های گوناگون اقتصادی، اجتماعی، خانوادگی. . . می‌داند، که مدیر باید درهمه حوزه ها عدالت وانصاف را رعایت کند اگر رعایت عدالت نکند دچار ظلم وستم می گردد که باعث ایجاد معضلاتی برای جامعه می شود ودر اداره سازمان مدیریتی خود دچار مشکل می گردد.

پیامبران که مدیران برتر و برگزیده خدا برای هدایت ورهبری جامعه بودند یکی از اهداف مدیریتی خود در جامعه برقراری عدالت اجتماعی اعلام می کردند. خداوند به آنها اعلام می‌دارد که کتاب ومیزان در اختیارشان قراردادیم تابه کمک مردم قسط وعدل را برقرارسازند. (لیقوم الناس بالقسط)

٦. سعه صدر (شرح صدر)

یکی از صفات بسیار ارزشمندی که مدیرجامعه از نظر اخلاقی باید آن را رعایت کند، شرح صدریا سعه صدر می‌باشد. در قرآن در سوره انشراح آیه یک می‌فرماید: الم نشرح لک صدرک آیا سینه ات را گشاده نکردیم.

یکی از دعاهای حضرت موسی(ع) وقتی که به پیامبری رسید، شرح صدر بود در سوره طه آیه ۲۵ می فرماید: "رب اشرح لی صدری"

پروردگارا سینه ام را برایم گشاده گردان.

در روایات شرح صدر مورد تاکید واقع شده است. حضرت علی (ع) می‌فرماید: "آله الریاسته سعه الصدر" ابزار ریاست سعه صدر است. (نهج البلاغه :حکمت ۱۶۷)

در سخنی دیگر امام علی (ع) می فرماید: پیشوای هرقومی نیازمند آن است که دلی دانا و زبانی گویا وجانی توانا و یورش برنده برای به پاداش حق داشته باشد. (غررالحکم:۸۷۳)

[Downloaded from mail.jnraims.ir on 2026-11-19]

امام رضا (ع) می فرماید: همانا که چون خدا بنده ای را برای اداره امور بندگانش برگزیند، سینه اش را بدان جهت گشاده می گرداند. (کلینی، بی تا :۱۸۰/۱)

شرح صدر آن است که آستانه تحمل مدیربالا باشد وبتواند مشکلات وسختی کارروراه ومسیرش را تحمل نماید. با وجود این تعریف از شرح صدرمی توان فهمید که یکی از ابزارهای اساسی اخلاق مدیریت همین موضوع است.

شرح صدر در مدیریت آثاری برجای می گذارد:

الف: اعانت ونصرت

ب: جذب وحذف

ج: رفع اختلاف

د: ایجاد وحدت

هـ: حق پذیری

و: بلند همتی

ز: خستگی ناپذیری (واثقی، ۱۳۷۵: ۱۵۰-۱۸۰)

مدیران باید تمرین وتکرار شرح صدر داشته باشند وبا علم وآگاهی والگو نمائی کارهای مدیریتی خود را انجام دهند. مدیرباید آستانه تحمل خود را بالا ببرد وبتوان فرازونشیب های مختلف را تحمل نماید.

۷. پرهیز از شتابزدگی

ازصفات اخلاقی که مدیران باید به آن توجه کنند و خود را متخلق به آن نمایند، پرهیز از شتابزدگی می‌باشد. شتاب زدگی و عجله در هرکاری نکوهیده است و مورد قبول نمی باشد در مدیریت عجله وشتاب زدگی جایی ندارد زیرا آثار منفی از خود به یادگار خواهد گذاشت.

امام علی(ع) می فرماید: "ایاک والعجله بالامورقبل اوانها". (نهج البلاغه:نامه ۵۳)

ای مالک ! بترس از شتابزدگی درکارها پیش از آنکه زمانش فرا رسد.

در روایت آمده است: شتابزدگی را واگذارید زیرا شتابکار خواسته اش بدست نمی آید و پایان کارش پسندیده نباشد. (غررالحکم:۴۰۶)

حضرت علی (ع) علاوه برحدیث فوق می‌فرماید: شتابزدگی انسان را از رسیدن به مقصد باز می‌دارد (همان:۳۲)

رسول گرامی اسلام (ص) می‌فرماید: تأنی وآرامش از خداست و شتابزدگی از شیطان است. (مجلسی، بی‌تا: ۱۴۷/۷۷)

[Downloaded from mail.jnraims.ir on 2026-11-19]

حضرت علی(ع) می‌فرماید: پرهیز کنید از عجله و شتابزدگی که پشیمانی به بار می آورد (همان:۳۳۸/۷۱)

عوامل شتاب زدگی:

الف: توجه به تمایلات نفسانی وخواهش های درونی

ب: ضعف روحی

ج: محدودیت‌های فکری (واثقی، ۱۳۷۵: ۸۳-۹۶)

د: بی برنامه بودن

مدیر برای موفقیت در کار خود باید از هر گونه کارشتاب زده و بی تامل دوری کند. شتابزدگی باعث پشیمانی در کار و عدم رسیدن به مقصد می شود. مدیر در تصیم گیری‌های خود باید صبر و حوصله و متانت به خرج دهد تا بتواند موفقیت لازم را کسب نماید.

۸. پاک دستی وحفظ بیت المال

مدیرباید اخلاق اقتصادی اسلامی را رعایت کند وآن را سرلوحه کارخود قراردهد. مدیران اگر پاک دست نباشند درکارمدیریتی خود ضعف‌های خواهند داشت که این ضعف ها باعث می‌گردد در کارخود موفقیت بدست نیاورند.

برای حفظ بیت المال ورسیدن به پاک دستی آنچه که یک مدیرب اید در نظر آورد موارد ذیل می‌باشد:

الف: عدالت محوری در امور اقتصادی

ب: ب ازرسی ونظارت

ج: دقت وصیانت از اموال بیت المال

د: مصرف صحیح اموال بیت المال

هـ: حفظ حقوق مردم در بیت المال

ز: چگونگی دریافت مالیات

ح: تقسیم سریع اموال بیت المال

ط: عدم ایجادرعب و وحشت میان مردم. (نهج البلاغه :نامه۵۳)

مدیران باید اخلاق پاکدستی در درون خود و زیرمجموعه خود تکرار و تمرین نمایند وآن را نهادینه کنند. مدیر باید خودش وکارمندانش به رعایت این موضوع امر نماید تا پاک دستی یکی از اخلاق‌های حسنه مدیریتی او گردد.

[Downloaded from mail.jnraims.ir on 2026-11-19]

۹. عفو وگذشت

هرانسانی باید صفت اخلاقی عفو وگذشت را در خود نهادینه کند وآن را تمرین کند. عفو وگذشت در قرآن مورد تاکید قرارگرفته است. در سوره الرحمن آیه ۶۰ می فرماید: "هل جزاء الاحسان الا الاحسان. " آیا پاداش نیکی به غیراز نیکی است.

حضرت علی (ع) به مالک اشتر می فرماید: برمردم همانند درنده ای زیان رسان نباش که خوردن آنان را غنیمت می شمارد زیرا آنها دو دسته هستند یا برادردینی تو هستند یا هم نوع تو. آنها خطاهایی خواهند کرد. پس عفو وگذشت خود را شامل حال آنان کن همانطور که دوست داری خداوند عفو وگذشت را شامل حال تو کند. (محمدی ری شهری، ۱۳۸۰: ۲۰۱۳/۳)

مدیر باید از خطاهای زیردستان خود بگذرد و عفو وگذشت خود را شامل آنها نماید زیرا آدمی جایزالخطا است. امام علی (ع) همانطور که دوست داری خدا از خطاهای تو بگذرد، شما هم از خطاهای مردم و زیردستانت بگذر و آنها را عفو کن. (نهج البلاغه:نامه ۵۳)

از چهارصفت بنیادی در علم اخلاق یکی از آنها عفت می باشد. اسلام برعفت در دامن وشکم وچشم تاکیدهای بسیارزیادی دارد. قرآن کریم در موارد متعدد مومنین را به عفت در روابط جنسی، کسب مال و ثروت (مسایل اقتصادی) دعوت نموده است.

دسوره نورآیات ۳۰و۳۱ می فرماید: "قل للمومنین یغضوا من ابصارهم ویحفظوا فروجهم ذلک ازکی لهم. . " .

"وقل للمومنات یغضضن من ابصارهن ویحفظن فروجهن ولایبدین زینتهن وتوبوا. . . "

بگو به مردان مومن که چشم های خود را از نامحرم نگه دارند وپاکدامنی کنند که این برای آنها بهتر است. به زنان مومن بگوچشم های خود از نامحرم نگه دارند وپاکدامنی ورزند وزیورهای خود را آشکار نکنند همگی توبه کنید.

در سوره مومنون آیات ۱تا ۷ ویژگی های مومنین را بیان می کند ویکی از آنها را پاکدامنی معرفی می کند و می فرماید: "والذین هم لفروجهم حافظون "

(مومنین)کسانی هستند که پاکدامن هستند. (ازفروج خود محافظت می کنند)

درآیات هم رسول خدا (ص) به پاکدامنی توجه زیادی دارند و مردم را به این موضوع توجه داده‌اند. (کلینی، ۱۳۶۵: ۸۰/۲)

مدیر جامعه باید در زمان مدیریت خود عفت پیشه کند. عفتی که مدیر باید مدنظر قرار دهد از چندین بعد می‌باشد:

الف: عفت وپاکدامنی

[Downloaded from mail.jnraims.ir on 2026-11-19]

ب: عفت شکم

ج: عفت اقتصادی

د: عفت از لحاظ امانت داری در بیت المال عمومی

مدیردرمدیریت خود باید از عوامل ایجاد عفت بهره ببرد وآن را به صورت عملی تمرین نماید. عواملی مانند عقل وخرد، خودشناسی، قناعت، غیرت، خداترسی، حفظ آبروی مومنین شامل می گردد.

۱۱. دوری از غضب

مدیرباید از خشم وغضب برزیردستان خود دوری نماید. زیرا خشم و غضب همانند آتشی است که اگر با حلم و بردباری خاموش نگردد، مدیرکه صاحب خشم است ودیگران که تابع او هستند را نابود می‌کند و می‌سوزاند. (تمیمی آمدی، ۳۰۵:۱۳۶۶)

حضرت علی(ع) می فرماید: بدترین دشمن انسان غضب وشهوت است کسی که براین دو تسلط یابد درجه‌اش بالا می رود وبه بالاترین مرتبه می رسد (همان :۳۰۴)

از شگردهای اخلاق مدیریت این است که با صبروحوصله کافی ودوری ازغضب با آرامش کارها را انجام دهیم نه اینکه با عصبانیت وغضب وخشم کارانجام دهیم. غضب وخشک آثارمنفی دارد:

الف: نابودی ایمان

ب: نابودی عقل

ج: نابودی ادب ومعرفت

د: آشکاری عیب های آدمی

هـ: روشن نمودن کینه های خفته

و: ایجاد ناراحتی وفشارروانی

ز:ا ذیت وآزارجسمی خود ودیگران

۱۲. پرهیزاز طمع وحرص

هرانسانی باید طمع وحرص را از خود دورکند. حرص وطمع از رذائل اخلاقی است که مدیران باید از اخلاق مدیریت خود دورکنند. زیرا حرص وطمع فرد را به بیراهه و منجلاب گرفتاری ها می‌کشاند و او را خوار می نماید (کلینی، ۱۳۶۵: ۱۵۲/۵)

حضرت علی (ع) حرص وطمع را نابود کننده، زشت ترین صفت، بدترین چیزمی شمارد. (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶ :۳۰۲)

[Downloaded from mail.jnraims.ir on 2026-11-19]

مدیر در مدیریت خود اگر به حرص وطمع گرفتارشد، به اعمال خفت بار وزشت دزدی، حیف ومیل اموال عمومی، ظلم، رشوه گیری و. . . دچار می شود ونمی تواند به اخلاق مدیریت توجه داشته باشد.

طمع آثاری دارد:

الف: بی تقوایی

ب: ذلت دنیوی واخروی

ج: خفت وخواری

د: ظلم وستم به دیگران

هـ: دست درازی به اموال عمومی

۱۳. پرهیز از حسادت

مدیر جامعه باید رذیلت اخلاقی حسادت را از خود دور کند. حسادت هرفردی را نابود می‌کند و به انحراف می‌برد. مدیران که در رقابت هستند بیشتر از حسادت لطمه میبینند. حسادت ریشه در حقارت وکوچک بینی خود دارد. فرد هرچه حقیرتر باشد بیشتر حسادت می ورزد.

حضرت علی (ع) حسادت را رأس همه عیب ها می داند. (همان:۲۹۹)

حسادت به این معنی است که ما اگر صفت یاویژگی خودمان نداریم می خواهیم که دیگری هم آن را نداشته باشد. حسادت با غبطه تفاوت دارد زیرا غبطه آن است اگر فردی صفتی دارد ما علاقمند هستیم که مثل او آن ویژگی را داشته بشایم وخواهان نداشتن او برای دیگری نیستیم. (نراقی، ۲۲۶:۱۳۵۱)

۱٤. نداشتن تکبروغرور

خداوند انسان ها را از یک سرشت آفریده است و همه آنها از یک زن ومرد (آدم وحوا) خلق شده اند وکسی برکسی برتری ندارد مگر به تقوا ومیزان نزدیکی آنها به خدا و قرب الهی. "ان اکرمکم عندالله اتقاکم"

همانا گرامی ترین شما نزد خدا باتقوا ترین شماست.

پس کسی برکسی برتری ندارد وتکبروغرور مفهوم ومعنی در روابط انسانی ندارد. همه باید از صفات ناپسند تکبر وغرور دوری کنند. زیرا این صفت درقرآن بسیارمذموم است. عامل سقوط شیطان تکبروغرور او در برابر خداوند وطغیانگری بود.

در سوره بقره آیه ۳۴ می فرماید: "واذقلنا للملائکه اسجدوا لادم فسجدوا الا ابلیس ابی واستکبروکان من الکافرین"

[Downloaded from mail.jnraims.ir on 2026-11-19]

چون فرشتگان را فرمودیم برای آدم سجده کنید پس همه سجده کردند مگر ابلیس که تکبر ورزید و از کافران شد.

در قرآن آیات متعددی مانند ۵۷ و۷۶ اعراف، ۷۵ یونس و۲۳ نحل درنکوهش تکبروغرور می‌باشد. حضرت محمد (ص) می فرماید: سه گروه هستند که خداوند با آنها سخن نمی گوید و به آنها نگاه نمی‌کند و آنها را از گناهان پاک نمی کند و برای آنان عذابی دردناک است، پیرزناکار، حاکم ستمگر و فقیر متکبر. (کلینی، ۱۳۶۵: ۳۱۱/۲)

مدیراگر اخلاق مدیریت رعایت کند باید تکبروغرور را از خود دور نماید تا مردم از اطراف او پراکنده نگردند زیردستانش با او همراهی نمایند. تکبردارای آثاربسیارمنفی به شرح ذیل است:

الف: نشانه حماقت

ب: دام شیطان

ج: دوری از خدا وانبیاء

هـ: لجاجت در برابر رهبران الهی

و: خوار کردن بزرگان

ز: عذاب اخروی جاویدان. (دیلمی، ۱۳۸۵: ۱۰۶-۱۰۸)

۱۵. کنترل هوانفس

انسان ها نباید اسیرهوای نفس گردند. خداوند درون انسان عقل ونفس قرارداده است. همیشه این دو باهم در رقابت ودرگیری هستند. اگرجانب نفس بگیریم به سمت هوای نفس خواهیم رفت و انحرافات به دنبال دارد ولی اگر جانب عقل را بگیریم به انحراف نخواهیم رفت. (اسد علیزاده، ۱۳۸۲: ۱۶۲/۲)

خداوند به رسول اکرم(ص) به عنوان مدیربرتر خود امر می کند که از هوای نفس پیروی نکن. در سوره مائده آیه ۴۹ می فرماید: "وان احکم بینهم بما انزل الله ولاتتبع اهواء هم "

میان مردم براساس آنچه خداوند فروفرستاده است داوری کن واز هواهای نفسانی آنان پیروی نکن.

کنترل وپیروی نکردن از هوای نفس به همه پیامبران الهی (مدیران برتر) توسط خداوند یادآوری شده است در سوره صاد آیه ۲۶ به حضرت داوود دستور می‌دهد که پیرو هوای نفس نباش.

مدیران باید به این امر به خوبی توجه کنند که پیروی از هوای نفس آنان را از کمال به حضیض انحطاط می کشاند و باعث سقوط آنها به فلاکت ودوری از خدا می‌کشاند. همانطور که در قرآن آیه ۱۷۶ سوره اعراف به داستان بلعم باعورا اشاره می‌کند که به دلیل پیروی از هوای نفس سقوط کرد.

[Downloaded from mail.jnraims.ir on 2026-11-19]

مدیر باید از پیروی هوای نفس دوری کند زیرا عواقب بسیار زیادی برای او دارد وباعث گمراهی او، خواری و رسوایی، ایجاد سختی‌ها و مشکلات، ضعف اراده وازبین رفتن این فرد و او می‌گردد. حضرت علی (ع) هوای نفس را بزرگترین دشمن ونابودکننده انسان معرفی می کند. (تمیمی آمدی، ۳۰۶:۱۳۶۶)

۱۶. کنترل زبان

زبان انسان از اعضای بدن است که با وجود کوچکی آن ولی میدان عمل گسترده ای دارد و زبان می‌تواند با چرخش خود جان فردی را نجات دهد یا او را به کام مرگ بکشاند. خداوند از انسان می‌خواهد که کنترل زبان خود را داشته باشند ودراین مورد اسیرو وسوسه های شیطان نگردند.

مدیرباید در مدیریت کنترل زبان خود داشته باشدواگرچنین نکند بنابرفرمایش حضرت علی(ع) زبان باعث بیراهه رفتن صاحب آن می شود. (همان:۲۱۳)

زبان گناهانی برای فرد به دنبال دارد که هرکدام از آنها خود می تواند فتنه ای بزرگ ایجاد کند. خداوند در سوره حجرات آیات ۱۱ و۱۲ به آنها اشاره دارد:

الف: غیبت کردن

ب: چاپلوسی

ج: مسخره کردن دیگران

د: افشاگری اسرارمردم

ه: تهمت زدن

و: ظلم وحق کشی ازدیگران

ز: دادن لقب زشت به مردم

ح: عیبجویی وسخن چینی از دیگران

ط: فحاشی

نتیجه گیری:

اخلاق در هرکاروحرفه ای تاثیرگذاراست که مربوط به آن حرفه وکارمی باشد که اخلاق کاربردی نامیده می‌شود. مدیریت به عنوان یک حرفه مهم دارای اخلاق مخصوص به خود است که به آن اخلاق مدیریت می‌گویند.

مدیرعلاوه برتخصص های مدیریتی باید اخلاق مدیریت را درکارخود رعایت کند تا بتواند موفقیت لازم به دست آورد. اخلاق مدیریت شامل مجموعه رفتارها وعملکردهاوصفاتی است که یک مدیر باید به آنها متصف و متخلق باشد مانندتقوا وایمان الهی، الگو گیری از پیامبران، پاک دستی درامور اقتصادی ومالی

[Downloaded from mail.jnraims.ir on 2026-11-19]

عدم پیروی از هوای نفس، پرهیز از غضب وخشم، داشتن سعه صدر، نداشتن تکبر و غرور، کنترل زبان، پرهیز از حسادت.

مدیران اگر اخلاق مدیریت را رعایت نکنندنیمه پنهان مدیریت را به فضیلت نرسانده اند. زیرا نیمه پنهان مدیریت اخلاق حرفه ای (کاربردی)مدیریت است که به مدیربرای رسیدن به موفقیت کمک می نماید.

[Downloaded from mail.jnraims.ir on 2026-11-19]

فهرست منابع ومآخذ

- قرآن کریم
- ابراهیمیان آملی، سیدیوسف (۱۳۸۰) الگوی آسمانی (رفتارعلوی) انتشارات اطلاعات، تهران.
- اسد علیزاده، اکبر(۱۳۸۲) اندیشه های جاوید، انتشارات موسسه امام صادق (ع)، قم.
- تمیمی آمدی، عبدالواحدبن محمد (۱۳۶۶) غررالحکم ودررالکلم، دفتر تبلیغات اسلامی، قم.
- داوودی، محمد (۱۳۸۸) اخلاق اسلامی، انتشارات معارف، قم.
- دیلمی، آذربایجانی، احمد، مسعود (۱۳۸۵) اخلاق اسلامی، دفتر نشرمعارف، قم.
- سرمدی، محمدرضا (۱۳۸۸)مدیریت اسلامی، انتشارات پیام نور، تهران.
- شریفی، احمد حسین (۱۳۹۱)آئین زندگی (اخلاق کاربردی) نشرمعارف، قم.
- شیخ موحد، علی (۱۳۸۰)اهداف و وظایف اصولی حکومت اسلامی، انتشارات سلسله، قم
- علی احمدی، علی رضا، حسین، (۱۳۸۶)مبانی واصول مدیریت اسلامی، انتشارات تولید دانش، تهران.
- علی احمدی، علیرضا (۱۳۸۱) اصول مدیریت اسلامی، مدیریت فردا، تهران.
- فیض اسلام (بی تا) نهج البلاغه، دارالهجره، قم.
- کلینی، محمدبن یعقوب (۱۳۶۵) اصول کافی، دارالکتب الاسلامیه، تهران.
- گروه مولفان (۱۳۸۴) جلوه‌های خدامحوری در زندگی انسان، تحقیقات حوزه ولی فقیه در جهاد کشاورزی، قم.
- مجلسی، محمدباقر(بی تا)بحارالانوار، داراحیاء التراث الاسلامیه، بیروت، لبنان.
- محمدی ری شهری، محمد (۱۳۸۰) میزان الحکمه، انتشارات دارالحدیث، قم.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۰) پیش نیازهای مدیریت اسلامی، نشرموسسه امام خمینی(ره)، قم.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۴) عدل الهی، انتشارات صدرا، قم.
- مطهری، مرتضی (بی تا) مقدمه ای برجهان بینی اسلامی (۴-۱)، بی جا، انتشارات اسلامی، قم.
- نراقی، ملا احمد (۱۳۵۱) معراج السعاده، انتشارات علمی، تهران.
- نقی پورفر، ولی الله (۱۳۸۵) اصول مدیریت اسلامی والگوهای آن، مرکزمطالعات وتحقیقات مدیریت اسلامی، تهران.
- واثقی، قاسم (۱۳۷۵) اخلاق مدیریت، چاپ ونشرسازمان تبلیغات اسلامی، قم.

[Downloaded from mail.jnraims.ir on 2026-11-19]